# TALABALARNING IJODIY QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK IMPROVIZATSIYANI QO`LLASH

**Ernazarova Gulnora Oblaqulovna**
Chichiq davlat pedagogika universiteti,
Pedagogika fakulteti professori,
Telefon:+998(94) 653-85-83
E-mail: gulnora.chdpu@gmail.com.
Chichiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fakultetining 1-bosqich magistri
**Xaitov Ali-Askar Uralovich**
ali-askar@gmail.com

**Annotatsiya**: Maqolada pedagogik oliy ta`lim muassasalari (pedagogika universitetlari va institutlari) talabalarida ijodiy qobiliyat (kreativ fikrlash, muammolarni tezkor hal qilish, o`z-o`zini ifoda etish, innovatsion yondashuv) ni rivojlantirishda pedagogik improvizatsiya (o`qituvchining dars jarayonida kutilmagan vaziyatlarga moslashib, ijodiy qaror qabul qilish qobiliyati) ning nazariy va amaliy ahamiyati ko`rib chiqilgan.

**Kalit so`zlar**: pedagogik improvizatsiya, ijodiy qobiliyat, pedagogik oliy ta`lim, talabalar, kreativ fikrlash, improvizatsion usullar, kasbiy tayyorgarlik.

**Аннотация**: В статье рассматривается теоретическое и практическое значение педагогической импровизации (способности преподавателя адаптироваться к неожиданным ситуациям и принимать творческие решения во время урока) в развитии творческих способностей (творческое мышление, быстрое решение проблем, самовыражение, новаторский подход) у студентов педагогических высших учебных заведений (педагогических университетов и институтов).

**Ключевые слова**: педагогическая импровизация, творческие способности, педагогическое высшее образование, студенты, творческое мышление, импровизационные методы, профессиональная подготовка.

**Abstract:** The article examines the theoretical and practical significance of pedagogical improvisation (the teacher`s ability to adapt to unexpected situations and make creative decisions during the lesson) in developing creative abilities (creative thinking, quick problem solving, self-expression, innovative approach) in students of pedagogical higher education institutions (pedagogical universities and institutes).

**Keywords**: pedagogical improvisation, creative abilities, pedagogical higher education, students, creative thinking, improvisational methods, professional training.

**KIRISH** Zamonaviy ta`lim tizimida o`qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki ijodiy shaxs bo`lishi shart. Pedagogik oliy ta`lim muassasalarida talabalarda ijodiy qobiliyatni rivojlantirish dolzarb masala bo`lib, O`zbekiston Respublikasining “Xalq ta`limini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” va “O`qituvchilar malakasini oshirish strategiyasi”da kreativ pedagog shakllantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Pedagogik improvizatsiya – bu dars jarayonida kutilmagan vaziyatlarga (talaba savoli, texnik nosozlik, hissiy holat) tezkor, ijodiy va samarali javob berish qobiliyati bo`lib, u talabalarning o`z-o`zini ifoda etish, muammolarni hal qilish va innovatsion fikrlashini rivojlantiradi.

## METODOLOGIYA

Pedagogik improvizatsiya — bu dars jarayonida oldindan rejalashtirilmagan, kutilmagan vaziyatlarda o`qituvchining tezkor, kreativ va pedagogik mahorat bilan yechim topishi hamda yangi g`oyalarni o`rtaga tashlash san`atidir. Talabalarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishda bu metod eng samarali vositalardan biri hisoblanadi.

Improvizatsiya talabani qoliplardan chiqishga, tayyor shablonlardan voz kechishga va erkin fikrlashga o`rgatadi. U quyidagi jihatlar orqali talaba salohiyatini ochadi:

1. **Psixologik to`siqlarni yengish:** Talabadagi "xato qilishdan qo`rqish" hissini yo`qotadi. Chunki improvizatsiya jarayonida har qanday fikr qadrlanadi.
2. **Tezkor fikrlash:** Kutilmagan savol yoki vaziyatga darhol javob topish talabaning intellektual reaksiyasini charxlaydi.
3. **Hissiy intellekt:** Talaba o`z hissiyotlarini boshqarishni va auditoriya bilan jonli muloqot qilishni o`rganadi.

Klassik asar – V.A.Kan-Kalikning “Pedagogicheskaya improvizatsiya: teoriya i metodika” kitobi bo`lib, unda improvizatsiya pedagogik faoliyatning ijodiy yadrosi sifatida ta`riflanadi. Muallif improvizatsiyani “pedagogik ozarilish”, “publik ijodiy amalga oshirish” va “tahlil” bosqichlaridan iborat deb belgilab, uni o`qituvchining shaxsiy potensialini ochish vositasi sifatida ko`rsatadi. Bu yondashuv talabalarda ijodiy qobiliyatni (intuiciya, moslashuvchanlik, emotsional erkinlik) shakllantirishga asos bo`ladi.

O.G. Byrdina, G.V. Valetova va Yu.V. Ryndinalar ishida pedagogik oliy ta`lim talabalarida improvizatsiya qobiliyatini rivojlantirish professional-pedagogik vazifalarni hal qilish orqali amalga oshirilishi ko`rsatilgan. Mualliflar improvizatsiyani ijodiy fikrlashning tarkibiy qismi deb hisoblab, quyidagi usullarni taklif etadi: rol o`ynash, imitasiya o`yinlari, kase-stadi tahlili, “parniy etyudlar-impovizatsiyalar”. Model bosqichlari: vaziyat tahlili → maqsad qo`yish → variantlar izlash → natija baholash → xatolar tahlili. Bu talabalarning kreativ potensialini faollashtirib, qo`rquv va qat`iyatsizlikni bartaraf etadi.

E.P.Turbina “Использование педагогической импровизации в процессе развития интереса к педагогической деятельности у будущих учителей” maqolasida improvizatsiyani talabalarda pedagogik qiziqish va ijodiy qobiliyatni oshirish vositasi sifatida o`rganadi. Maxsus kurs (“Improvizatsion-tvorcheskiy kompleks zadaniy”), rol o`yinlari, dramatizatsiya va press-konferensiyalar orqali talabalar o`z tajribasini ijodiy ishlatishni o`rganadi.

L.K.Grebenkina improvizatsiyani zamonaviy pedagogning ijodiy komponenti deb belgilab, uni o`qituvchining o`zini aktualizatsiyasi va talabalarning kreativ kuchlarini mobilizatsiya qilish vositasi sifatida ta`kidlaydi.

L.K.Narimbaeva “Talabalarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishning harakatlantiruvchi omillari” maqolasida improvizatsiya texnikasini rivojlantirishni ijodiy salohiyatning asosiy sharti deb hisoblaydi. Uning asosiy xususiyatlari – hissiy erkinlik, zukkolik, vaziyat o`zgarishiga tez moslashish. Muallif pedagogik muhitda improvizatsiya orqali tanqidiy va ijodiy fikrlashni, kasbiy muammolarni hal qilish ko`nikmalarini shakllantirishni tavsiya etadi. M.N.Ataqulova, B.Baymetovlar kreativ yondashuv va individual ta`limda improvizatsiyani ijodiy qobiliyat rivoji bilan bog`laydi.

## MUHOKAMA

Adabiyot tahliliga asoslanib (Kan-Kalik, Byrdina, Turbina va Narimbaeva modellarini sintez qilgan holda) quyidagi mexanizm taklif etiladi:

1.Diagnostika bosqichi (1–2 hafta): Talabalarning improvizatsiya tayyorgarligi testlari (intuiciya, moslashuvchanlik, emotsional barqarorlik), refleksiya anketalari.

2.Improvizatsion trening va marshrut ishlab chiqish: Individual reja – reproduktiv (oddiy vaziyatlar) → produktiv (muammoli o`yinlar) → kreativ (o`z stsenariy yaratish) bosqichlari.

3.Jarayon bosqichi:

- Rol o`ynash va “parniy etyudlar-impovizatsiyalar” (Byrdina usuli).
- Kutilmagan vaziyatlarni modellashtirish (darsda texnik nosozlik, talaba savoli).
- Maxsus kurs yoki seminarlar (“Pedagogik improvizatsiya asoslari”).

4. Monitoring va refleksiya: Har darsdan keyin “Nima improvizatsiya qildim va qanday ijodiy natija oldim?” jurnali. Portfelio va o`qituvchi-talaba feedback.

Amaliy misollar (pedagogik oliy ta`lim sharoitida):

-Pedagogika darsida: Talaba guruhlari “Kutilmagan o`quvchi savoli” stsenariysini o`ynaydi – bir talaba “o`quvchi” rolida qiyin savol beradi, ikkinchisi improvizatsiya orqali javob beradi. Natija – kreativ fikrlash va emotsional moslashuv.

-Mikro-o`qitish: Talabalar 5–7 daqiqalik dars o`tkazadi, o`qituvchi kutilmagan vaziyat (masalan, guruhdagi konflikt) yaratadi. Improvizatsiya orqali hal qilish – ijodiy qobiliyatni rivojlantiradi.

-Ekstrakurrikulyar: “Pedagogik xakaton” – real maktab muammolarini improvizatsiya orqali yechish (Narimbaeva tajribasi asosida).

- Raqamli integratsiya: Onlayn platformalarda (Zoom, Moodle) virtual rol o`yinlari.

Talabalar bilan ishlashda improvizatsiyani quyidagi usullar orqali joriy etish mumkin:

- "Kutilmagan ssenariy" metodi: Dars mavzusi bo`yicha muammoli vaziyat yaratiladi va talabalarga ushbu vaziyatdan chiqishning 3 ta mutlaqo farqli yo`lini o`sha zahotiyoq o`ylab topish topshiriladi.
- Rolli o`yinlar (Instsenirovka): Talabalarga ma`lum bir tarixiy shaxs yoki mutaxassis rolini berib, ularga tayyorgarliksiz (ekspromt) nutq so`zlatish yoki muammoni hal qildirish.
- "Aqliy hujum"ning improvizatsion shakli: Ma`lum bir g`oya beriladi va har bir keyingi talaba oldingi talabaning fikrini inkor etmagan holda, unga mutlaqo yangi va kreativ davom qo`shishi kerak.
- Pedagogik topshiriqlar zanjiri: O`qituvchi dars davomida ataylab "xato" qiladi yoki "noto`g`ri" xulosa beradi. Talabalar buni payqab, vaziyatni o`zlari to`g`rilashlari va mantiqiy yakunlashlari kerak.

**XULOSA**

Adabiyotlar tahlili pedagogik improvizatsiyani talabalarda ijodiy qobiliyatni rivojlantirishning eng samarali vositasi ekanligini tasdiqlaydi. Improvizatsiya pedagogik ijodkorlikning asosiy komponenti sifatida o`rganildi, modellarga asoslangan holda taklif etilgan mexanizm (diagnostika, trening, integratsiya, refleksiya), yondashuv talabalarning ijodiy salohiyatini oshirishi, kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirishi, bo`lajak o`qituvchilarni kreativ va moslashuvchan mutaxassis sifatida tayyorlashi mumkin.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YHATI

1. Кан-Калик В.А. Педагогическая импровизация: теория и методика. М.: Магистр, 1992.
2. Бырдина О.Г., Валетова Г.В., Рындина Ю.В. Развитие способностей к педагогической импровизации у студентов... // CyberLeninka, 2016.
3. Турбина Е.П. Использование педагогической импровизации в процессе развития интереса... // CyberLeninka, 2017.
4. Гребенкина Л.К. Педагогическая импровизация как компонент творчества современного педагога // Elibrary, 2005.
5. Narimbaeva L.K. Talabalarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishning harakatlantiruvchi omillari // Interscience.uz, 2023.
6. Ataqulova M.N. Ta`lim jarayonida kreativ yondashuv asosida... // CyberLeninka, 2024.
7. Baymetov B. Oliy pedagogik ta`limda talabalar ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishda... // CyberLeninka, 2020.
8. Подгорных Е.М. Педагогическая импровизация как важнейший компонент... // Elibrary, 2004.